

René Matlovič

Department of Geography and Regional Development
Faculty of Humanities and Natural Sciences
University of Prešov
17. novembra 1, 081 16 Prešov (Słowacja)
matlren@unipo.sk

**UWARUNKOWANIA
LOKALIZACYJNE TURYSTYKI
PIELGRZYMKOWEJ W SŁOWACJI –
NA PRZYKŁADZIE KALWARII
I DRÓG KRZYŻOWYCH**

**FACTORS INFLUENCING
PILGRIMAGE DESTINATIONS:
THE LOCATION OF CALVARIES
AND STATIONS OF THE CROSS
IN SLOVAKIA**

Zarys treści: Artykuł dotyczy uwarunkowań lokalizacyjnych turystyki pielgrzymkowej w Słowacji. Praca zawiera podstawową typologię miejscowości pielgrzymkowych, ocenę ich rangi oraz charakterystykę ich układów przestrzennych.

Słowa kluczowe: miejscowość pielgrzymkowa, Słowacja, pielgrzymka (turystyka pielgrzymkowa), kalwaria, droga krzyżowa.

Abstract: The article deals with destinations for pilgrimage in Slovakia; it includes a basic typology of pilgrimage destinations with characteristics of their hierarchic and spatial structure.

Key words: pilgrimage destinations, Slovakia, pilgrimage (pilgrimage tourism), calvaries, stations of the cross

**1. WSTĘP I ZAŁOŻENIE
KONCEPCYJNE**

Pielgrzymowanie jest specyficzną formą turystyki religijnej (LISZEWSKI 2000), która stanowi jeden z głównych problemów badawczych geografii religii (JACKOWSKI 1991, 2003, s. 14). Turystyka pielgrzymkowa w Słowacji rozwija się coraz bardziej dynamicznie. Ma to związek z ożywieniem życia religijnego po upadku komunizmu w 1989 r. oraz z wysokim poziomem religijności ludności Słowacji na tle innych krajów europejskich. W spisie powszechnym w 2001 r. aż 84% ludności Słowacji zadeklarowało przynależność do jakiejś religii. W tej licznej części społeczeństwa dominowali członkowie kościołów, w których pielgrzymowanie jako forma kultu odgrywa bardzo istotną rolę. Do tej grupy należą wyznawcy religii rzymskokatolickiej (82% wszystkich wierzących), grekokatolicy (4,9%) oraz prawosławni (1,1%). 12% wierzących określiło się jako wyznawcy religii protestanckich, w których pielgrzymowanie nie jest praktykowane (MATLOVIČ 2003). Powyższe fakty wskazują, że w Słowacji istnieją

**1. INTRODUCTION
AND CONCEPTUAL FRAME**

Pilgrimage is a special form of religious tourism (LISZEWSKI 2000) and represents one of the main research issues in the geography of religion (JACKOWSKI 1991, 2003, p. 14). The development of pilgrimage in Slovakia is very dynamic and relates to the revitalisation of the religious way of life after the fall of communism in 1989 as well as the high Slovak level of religious activity – relative to elsewhere in Europe. In the 2001 census as much as 84% of the Slovak population claimed a specific religion. Within that proportion members of churches dominate where pilgrimage plays a very significant role as a cult practice: Roman-Catholics with 82% of all believers, Greek Catholics – 4.9%, and Orthodox – 1.1%. A further 12% were Protestant among whom pilgrimage is not practiced (MATLOVIČ 2003). The above figures indicate that Slovakia has strong

warunki sprzyjające rozwojowi turystyki pielgrzymkowej.

Niniejszy artykuł koncentruje się na charakterystyce czynników warunkujących występowanie turystyki pielgrzymkowej. Podstawę teoretyczną badań stanowił funkcjonalno-choryczny model uwarunkowań turystyki Mariota (MARIOT 1983, s. 88).

W modelu tym wyróżnia się lokalizacyjne, selektywne i realizacyjne uwarunkowania turystyki. Uwarunkowania lokalizacyjne stanowią potencjał obszaru/regionu, czyli jego zdolność do tworzenia warunków do rozwoju turystyki. Są to zatem czynniki, które potencjalnie decydują o lokalizacji funkcji turystycznych. Pod względem genetycznym możemy rozróżnić uwarunkowania naturalne i kulturalno-administracyjne (stworzone przez człowieka). Uwarunkowania selektywne określają skłonność populacji do uczestniczenia w turystyce, czyli wpływają na poziom aktywności turystycznej. Do uwarunkowań umożliwiających realizację funkcji turystycznej zalicza się infrastrukturę komunikacyjną oraz bazę materialno-techniczną turystyki (baza żywieniowa i noclegowa, urządzenia sportowo-rekreacyjne i rozrywkowe)(MARIOT 1983).

W kontekście powyższego krótkiego wprowadzenia przedstawiona zostanie analiza kulturowo-administracyjnych uwarunkowań lokalizacji turystyki pielgrzymkowej w Słowacji. Koncentruje się on na krótkiej charakterystyce i klasyfikacji miejsc pielgrzymkowych, które w większości reprezentowane są przez kalwarie i drogi krzyżowe.

2. KLASYFIKACJA PIELGRZYMEK I ZARYS ROZWOJU KALWARII I DRÓG KRZYŻOWYCH W SŁOWACJI

Pielgrzymka jest formą publicznej demonstracji religijności człowieka. Może być ona pojmowana jako podróż do miejsc świętych (*loca sancta*), którą podejmuje się z pobudek religijnych. Miejsca święte mają zazwyczaj związek z postaciami i zdarzeniami ze Starego i Nowego Testamentu lub z kultem świętych bądź relikwii (JACKOWSKI i in. 1999). JACKOWSKI (2003) wyróżnia pięć podstawowych rodzajów pielgrzymowania występujących w religii chrześcijańskiej:

- a) pielgrzymki do Ziemi Świętej,
- b) pielgrzymki związane z męczeństwem Chrystusa, kultem relikwii lub cudownych obrazów,

specific conditions for the development of pilgrimage tourism.

In this article attention will be focused on the characteristics of pilgrimages. Mariot's model of tourism conditions (MARIOT 1983, p. 88) has been used as the theoretical-methodological base for research.

In the sense of this model 'locational', 'selective' and 'realisation' factors can be distinguished. The 'locational' factor represents the potential of the region i.e. its ability to provide conditions for the expansion of tourism among which natural and cultural-administrative factors can be distinguished. The 'selective' factor is the 'eligibility' of a population to participate in tourism and thus influence its intensity. The 'realization' factor enables tourism to take place and includes the transport infrastructure and material base of tourism (catering, accommodation, sport-recreation and entertainment facilities) (MARIOT 1983).

Following this brief outline the aim of this article is to analyse cultural-administrative influences on pilgrimage in Slovakia. The focus will be on the interpretation of the characteristics and classification of Slovak pilgrimage destinations mostly represented by calvaries and stations of the cross.

2. PILGRIMAGE CLASSIFICATION AND AN OUTLINE OF THE DEVELOPMENT OF CALVARIES AND STATIONS OF THE CROSS

Pilgrimage presents a public demonstration of religiousness and might be understood as a journey to a sacred place (*loca sancta*) inspired by religious motives. Sacred places are mainly tied to characters and events from the Old or New Testaments or to places with the cult of a saint or a relic (JACKOWSKI *et al.* 1999). JACKOWSKI (2003) has distinguished five basic types of pilgrimage in Christianity connected with:

- a) the Holy Land,
- b) the cult of the martyrdom of Jesus Christ, and the cult of relics and miraculous paintings of Him,
- c) the cult of hermits and the origins of monastic life,
- d) the cult of saints and martyrs or with their relics,
- e) the cult of the Virgin Mary.

c) pielgrzymki związane z kultem pustelników i rozwojem życia monastycznego,

d) pielgrzymki związane z kultem świętych i męczenników lub ich relikwii,

e) pielgrzymki związane z kultem maryjnym.

W dalszej części niniejszego artykułu omówione zostaną uwarunkowania lokalizacyjne pielgrzymowania do miejsc świętych w Słowacji, związanych z męczeństwem Chrystusa. Należą do nich przede wszystkim kalwarie i drogi krzyżowe.

Kult miejsc świętych związanych z działalnością i męczeńską śmiercią Jezusa Chrystusa rozwinął się w IV w., zwłaszcza po ogłoszeniu edyktu mediolańskiego w 313 r., który zagwarantował chrześcijanom swobodę wyznania na terenie Cesarstwa Rzymskiego. Powstało wówczas wiele obiektów kultu w Jerozolimie związanych z męczeństwem i śmiercią Chrystusa. Najliczniej nawiądzana była Kalwaria (po hebrajsku Golgota) – miejsce ukrzyżowania położone na północny wschód od historycznego centrum Jerozolimy. Kult tych miejsc, odwiedzanych w czasie Wielkanocy przez bardzo liczne rzesze pielgrzymów, rozpowszechniano również w innych krajach chrześcijańskich. Wznoszenie grobów Chrystusa i rotund Anastasis (Zmartwychwstania) stało się w Europie elementem obchodów Zmartwychwstania Pańskiego (np. Vienne we Francji, Fulda w Niemczech). Począwszy od XV w. w wielu miejscowościach w Europie tworzono imitacje Kalwarii jerozolimskiej. Ich powstawanie było podyktowane również utrudnieniami w pielgrzymowaniu do Jerozolimy, która pozostawała wówczas w rękach władców muzułmańskich. Pierwsze duże kalwarie powstały w Hiszpanii (np. Scala Coeli koło Kordoby). We Włoszech, głównie w Piemontie i Lombardii, popularne stały się tzw. święte góry (*sacri monti*), dla których wzorem było Sacro Monte w Varall. W Niemczech budowano drogi krzyżowe zwieńczone grupą Ukrzyżowania, zazwyczaj na wzniesieniach w pobliżu miast (np. Bamberg, Lubeka). W końcu XVII w. ukształtował się dominujący typ kalwarii z 14 stacjami drogi krzyżowej (JACKOWSKI 2003, s. 152). W Europie Środkowej kalwarie zaczęły powstawać dopiero na początku XVII w. (pierwszą była Kalwaria Zebrzydowska w Polsce). W Słowacji kalwarie pojawiły się z opóźnieniem spowodowanym wojnami i sytuacją polityczną, gospodarczą i religijną, jaka panowała wówczas w państwie węgierskim. Po bitwie pod Mohaczem większość terytorium węgierskiego dostała się pod

In the next part of the article destinations for pilgrimages in Slovakia concerning the martyrdom of Jesus Christ will be analysed the main examples of which are calvaries and stations of the cross.

The cult and worship of those holy places connected with the work of Jesus Christ, his martyrdom and death became more significant in the 4th c., especially after edict of Milan in 313 through which Christians were given religious freedom in the Roman Empire. At that time several sacred sites in Jerusalem connected with the events of the Passion were established. The most visited was Calvary (Golgotha in Hebrew) – the place of Christ's crucifixion situated east by north of Jerusalem's historic centre. During Easter pilgrims visited these places in large numbers and their cult was spread to other Christian regions. The building of *Anastasis Rotundas* and Holy Sepulchres in Europe from the 9th c. became a part of the resurrection observance (e.g. Vienne in France and Fulda in Germany). In the 15th c. imitations of Jerusalem calvaries started to appear in many places in Europe partly because of the difficulties connected with pilgrimages to Jerusalem as a result of Islamic military occupation. The first big calvaries appeared in Spain (e.g. *Scala Coeli* near Cordoba) while in Italy, mostly in Piedmont and Lombardy, holy mounts (*sacri monti*) flourished inspired on the model of *Sacro Monte* in Varall. In Germany stations of the cross ending with the crucifixion were erected mostly on elevations and mounds near a town (e.g. Bamberg and Lübeck) and since the end of the 17th c. a form of calvary with 14 stations of the cross has predominated (JACKOWSKI 2003, p. 152).

The first calvaries in central Europe appeared only at the beginning of the 17th c. (the first was Kalwaria Zebrzydowska in Poland). The building of the first Slovak calvaries was delayed because of the military, political, economic, and religious situation in Hungary, as after the Battle of Mohacs a large part of it was occupied by the Ottoman army. Protestantism started to penetrate Slovakia, and by the end of the 16th c. it was the faith of the majority of Slovaks. During the 17th c. Slovakia became

panowanie tureckie. W Słowacji wpływy Reformacji stawały się coraz silniejsze, tak że pod koniec XVI w. większość ludności słowackiej była wyznania protestanckiego. W XVII w. doszło w Słowacji do powstań, w których kraje węgierskie, w większości protestanckie, walczyły z prokatolickimi Habsburgami. Dopiero traktat pokojowy zawarty w Satu Mare w 1711 r. przyniósł ustabilizowanie sytuacji społeczno-politycznej, co stworzyło korzystniejsze warunki do zakładania kalwarii (Čičo i in. 2002). Pierwsze kalwarie w Słowacji powstawały z inicjatywy jezuitów, co miało związek z wiodącą rolą Towarzystwa Jezusowego w procesie rekatalizacji Słowacji oraz brakiem innych zakonów w wielu miastach kraju (Čičo i in. 2002). Pierwsza kalwaria słowacka powstała w Trnawie, która była wówczas stolicą Kościoła rzymskokatolickiego w Słowacji, a w latach 1541–1820 siedzibą arcybiskupstwa. Kalwaria ta, wiodąca z Trnavy do Modranki, została założona w pierwszej połowie wieku XVII, a w XIX w. uległa ona zniszczeniu (Čičo i in. 2002). Kolejne kalwarie zbudowano w latach 60. i 70. XVII w. w miejscowościach Bańska Bystrzyca (przy drodze do Španieľ Doliny), Spišská Kapitula i Skalka pri Trenčine. Do końca XVIII w. utworzono kolejne 13 kalwarii i dróg krzyżowych w Słowacji z inicjatywy jezuitów (Bratysława, Stupava, Bańska Bystrzyca, Bańska Szczawnica, Štiavnické Bane-Horná Roveň, Humenné, Kláštor pod Znievom, Komárno, Koszyce, Prešov, Rožnava, Skalica, Staré Hory). Pewna liczba kalwarii powstawała z inicjatywy proboszczów lub wiernych w poszczególnych parafiach (Bojnice, Červený Kameň, Dubnica nad Váhom, Levice, Matiašovce, Nové Zámky, Pezinok, Šaštín, Vwl'ké Úľany).

3. WSPÓŁCZESNY STAN I ROZMIESZCZENIE KALWARI I DRÓG KRZYŻOWYCH W SŁOWACJI

Obecnie na terenie Słowacji zinwentaryzowanych jest 113 kalwarii i dróg krzyżowych (Čičo i in. 2002). Spośród nich trzy obiekty są niemal całkowicie zniszczone (Bratysława I i II, Trnava-Modranka), a kolejnych sześć zachowało się jedynie fragmentarycznie bądź są w złym stanie technicznym (Bańska Bystrzyca, Kremnica, Levice, Pozažská Bystrica, Rožnava, Tajov).

an arena for anti-Habsburg uprisings where the pro-Catholic Habsburgs struggled against the protestant Hungarian majority. Consolidation of social-political conditions came only after the signing of the peace treaty in Satu Mare in 1711 which brought more favourable conditions for calvary construction (Čičo *et al.* 2002). That the first calvaries were built on the initiative of the Jesuits was specific to Slovakia. According to Čičo *et al.* (2002) this was caused by the significant position of the *Society of Jesus* in the process of Slovak recatholicisation and the absence of other orders in many towns at that time. The first calvary was built in Trnava, at that time the capital of the Roman Catholic Church in Slovakia, and between 1541–1820 the residence of an archbishopric. The beginnings of this calvary go back to the first half of the 17th c. and it ran from Trnava to nearby Modranka, later becoming dilapidated in the 19th c. (Čičo *et al.* 2002). In the 1660s and 1670s calvaries were built in *Banská Bystrica* (along the route to *Špania Dolina*), *Spišská Kapitula*, and in *Skalka pri Trenčine*. By the end of the 18th c. another 13 calvaries and stations of the cross were built in Slovakia on the initiative of the Jesuits (*Bratislava*, *Stupava*, *Banská Bystrica*, *Banská Štiavnica*, *Štiavnické Bane-Horná Roveň*, *Humenné*, *Kláštor pod Znievom*, *Komárno*, *Košice*, *Prešov*, *Rožnava*, *Skalica*, *Staré Hory*). Other calvaries were built on the initiative of local parish priests or lay people (*Bojnice*, *Červený Kameň*, *Dubnica nad Váhom*, *Kremnica*, *Levice*, *Matiašovce*, *Nové Zámky*, *Pezinok*, *Šaštín*, *Vel'ké Úľany*).

3. THE CONTEMPORARY SITUATION AND DISTRIBUTION OF CALVARIES AND STATIONS OF THE CROSS

Today, there are 113 registered calvaries and stations of the cross in Slovakia (Čičo *et al.* 2002). Three of them are almost totally dilapidated (*Bratislava I and II*, *Trnava-Modranka*) and six are only partially preserved or are in poor physical condition (*Banská Bystrica*, *Kremnica*, *Levice*, *Považská Bystrica*, *Rožnava* and *Tajov*).

Tabela I. Kalwarie i drogi krzyżowe w Słowacji wg okresu powstania

Wiek	Liczba obiektów	Odsetek
XVII	5	4,4
XVIII	42	37,2
XIX	35	31,0
XX	31	27,4

Źródło: Čičo i in. (2002).

Większość kalwarii i dróg krzyżowych pochodzi z XVIII w. (37,2%). W XX w. zbudowano 31 kalwarii, z czego zdecydowana większość (29) powstała w pierwszej połowie tego stulecia. W okresie rządów komunistycznych w latach 1948–1989, wobec niesprzyjających warunków politycznych, nie powstał ani jeden obiekt tego typu. W latach 90. XX w. założono dwie drogi krzyżowe w miejscowościach Trávnica i Čierna Voda. W ostatnich kilku latach drogi krzyżowe zbudowano także w miejscowościach Lacková, Baňa pri Stropkove, Dolny Ohaj i Žarnovica, które nie są ujęte w niniejszym zestawieniu.

Table I. Calvaries and stations of the cross in Slovakia by date of construction

Period	Number	Proportion (%)
17 th c.	5	4.4
18 th c.	42	37.2
19 th c.	35	31.0
20 th c.	31	27.4

Source: Čičo et al. (2002).

Most calvaries and stations of the cross were built in the 18th c. (37.2%). During the 20th c. 31 were built, the overwhelming majority of which (29) were built in the first half. The period of communism in 1948–1989 was unfavourable for calvaries and none were built at that time. In the 1990s two stations of the cross were built in Trávnica and Čierna Voda. In recent years stations of the cross have been erected in Lacková, Baňa pri Stropkove, Dolny Ohaj and Žarnovica, however, they are not included in the figures above.

Tabela II. Rozmieszczenie kalwarii i dróg krzyżowych w odniesieniu do rozmieszczenia ludności w poszczególnych regionach Słowacji

Region	Liczba ludności (stan z 31.12.2003)	Udział procentowy w stosunku do całej ludności Słowacji	Liczba kalwarii i dróg krzyżowych	Udział procentowy w stosunku do całej Słowacji
Bratysława	599 787	11,15	12	10,62
Trnava	552 014	10,26	29	25,66
Nitra	709 752	13,19	27	23,89
Trenčín	602 166	11,19	10	8,85
Žilina	693 499	12,89	9	7,96
Banská Bystrica	658 953	12,25	18	15,93
Prešov	794 814	14,77	6	5,31
Košzyce	769 068	14,29	2	1,77

Źródło: Urząd Statystyczny Republiki Słowackiej; Čičo i in. 2002.

Table II. Distribution of calvaries and stations of the cross in relation to the distribution of Slovakia population

Region	Population 31.12.2003)	Proportion of population %	Number of calvaries and stations of the cross	Proportion of calvaries and stations of the cross %
Bratysława	599 787	11.15	12	10.62
Trnava	552 014	10.26	29	25.66
Nitra	709 752	13.19	27	23.89
Trenčín	602 166	11.19	10	8.85
Žilina	693 499	12.89	9	7.96
Banská Bystrica	658 953	12.25	18	15.93
Prešov	794 814	14.77	6	5.31
Košzyce	769 068	14.29	2	1.77

Source: Statistical Office of the Slovak Republic; Čičo et al. 2002.

Rozmieszczenie kalwarii i dróg krzyżowych w Słowacji jest bardzo nierównomierne. Zdecydowana większość znajduje się w południowo-zachodniej części kraju, gdzie trzy regiony grupują 60% obiektów. Największa koncentracja jest w regionie Trnava (25,7%) oraz Nitra (23,9%), zaś najmniejsza w regionach Koszyce (1,8%) i Prešov (5,3%). Dysproporcje te wynikają z kilku przyczyn – poza różnicami w rozwoju historycznym, duże znaczenie ma tutaj również struktura wyznaniowa ludności. W regionach Trnava i Nitra katolicy stanowią bardzo duży odsetek ludności (odpowiednio 91,2% i 89,1%), podczas gdy w regionach Koszyce i Prešov udział ludności rzymskokatolickiej w strukturze wyznaniowej jest najniższy w kraju (odpowiednio 70,2 i 72,6%).

Biorąc pod uwagę liczbę kalwarii i dróg krzyżowych w poszczególnych powiatach, na pierwszym miejscu plasuje się Trnava (11), a następnie Nové Zámky (10), Galanta (6) oraz Pezinok (5).

The distribution of calvaries and stations of the cross is very unbalanced. The great majority of them are situated in south western Slovakia where in just three regions 60% of the total number of calvaries and stations of the cross are found. Trnava region (25.7%) has the highest proportion followed Nitra with 23.9%. On the other hand, the Košice with 1.8% has the lowest proportion with Prešov has just 5.3%. The spatial differentiation of calvaries is caused by several factors including the specificity of historical development and the religious division of the population. The Trnava region is dominantly Roman Catholic with 91.2% while Nitra has 89.1%. On the other hand, Košice has only 70.2% and Prešov – 72.6%.

On a district level the highest number of calvaries and stations of the cross are found in Trnava (11) Nové Zámky (10), Galanta (6), and the Pezinok (5).

T a b e l a III. Kalwarie i drogi krzyżowe w poszczególnych diecezjach Kościoła rzymskokatolickiego w Słowacji

T a b l e III. Calvaries and stations of the cross by Roman-Catholic diocese in Slovakia

Diecezja	Liczba obiektów	Miejscowości, w których znajdują się kalwarie lub drogi krzyżowe
Diocese	Number	Centres with calvaries and stations of the cross
Bratysława-Trnava	76	Andovce, Báč, Biňa, Banská Štiavnica, Bratislava I i II, Bruty, Čachtice, Červený Kameň, Čierna Voda, Dechtice, Diakovce, Dolné Dubové, Dolné Orešany, Dolány, Drahovce, Dvory nad Žitavou, Gajary, Galanta, Hlohovec, Hodruša – Háme, Hontianske Nemce, Hronovce, Hronský Beňadik, Hrušov, Chtelnica, Jablonica, Kátľovce, Komárno, Komjatice, Kráľová nad Váhom, Kuklov, Kúty, Levice, Malacky, Malé Dvorníky, Modra I i II, Mostová, Marianka, Nitrianska Blatnica, Nové Mesto nad Váhom, Nové Zámky, Nový Život – Eliášovce, Pezinok, Salka, Sebechleby, Senec, Senohrad, Sereď – Stredný Čepeň, Skalica, Smolenice, Sokolovce, Stará Turá, Starý Tekov, Strekov, Stupava, Šahy, Šaštín – Stráže, Špačince, Štiavnické Bane – Horná Roveň, Štúrovo, Tešedíkovo, Tomášikovo, Topoľčany, Topoľčianky, Trávnica, Trnava, Trnava – Modranka, Trstín, Veľké Kostofany, Veľké Úľany, Voderady, Vrábľe, Zlaté Moravce I i II.
Nitra	11	Čadca, Dubnica nad Váhom, Močenok, Nitra, Nitra – Dražovce, Oščadnica, Považská Bystrica, Pružina, Rajecká Lesná, Skalka nad Váhom, Višňové.
Banská Bystrzyca	13	Banská Bystrica, Bojnice, Detva, Hliník nad Hronom I i II, Kláštor pod Znievom, Kremnica, Nitrianske Pravno – Solka, Nová Baňa, Predajná, Staré Hory, Tajov, Veľké Uherce
Spisz	6	Bobrov, Matiašovce, Námestovo – Slanica, Ružomberok, Spišská Kapitula – Sivá Brada, Zákamenné.
Rožňava	2	Modrý Kameň, Rožňava.
Koszyce	5	Bardejov, Humenné, Koszyce, Prešov, Snina.

Interesująco przedstawia się rozmieszczenie kalwarii i dróg krzyżowych w poszczególnych diecezjach: najwięcej obiektów skupia się w diecezji Bratysława-Trnava (67,3%), kolejne miejsca zajmują diecezje Banská Bystrzyca (13 obiektów), Nitra (11), Spisz (6), Koszyce (5) oraz Rožňava (2).

It is interesting to observe the distribution of calvaries and stations of the cross by diocese. The majority of them (67.3%) are in the Bratislava-Trnava archdiocese while in the Banská Bystrica diocese – 13, Nitra – 11, Spiš – 6, in the Košice archdiocese 5, and in the Rožňava diocese only 2.

4. KLASYFIKACJA KALWARI I DRÓG KRZYŻOWYCH

Kalwarie w Słowacji odznaczają się dużą różnorodnością wynikającą z cech fizycznogeograficznych, urbanistyczno-morfologicznych, historycznych itd. Ze względu na usytuowanie wyróżnić można następujące typy kalwarii:

a) kalwarie na obrzeżach miast i wsi położone na stokach lub naturalnych wzniesieniach – stanowią najczęściej spotykany typ kalwarii (np. *Andovce, Banská Bystrica, Banská Štiavnica, Bardejov, Bojnice, Detva, Dol'any, Dubnica nad Váhom, Humenné, Kláštor pod Znievom, Koszyce, Kremnica, Marianka, Modrý Kameň, Nitra, Nová Baňa, Považská Bystrica, Prešov, Rožňava, Ružomberok, Senohrad, Skalka nad Váhom, Spišská Kapitula, Šahy, Topoľčany, Zákamenné*);

b) kalwarie położone wewnątrz lub na skraju miejscowości na sztucznych wzniesieniach (np. *Báč, Diakovce, Nové Zámky, Špačince*);

c) kalwarie położone wewnątrz miejscowości w sąsiedztwie kościołów parafialnych lub innych (np. *Bruty, Čadca, Dechtice, Chtelnica, Komárno, Malacky, Nové Mesto nad Váhom, Salka, Senec, Sokolovce, Topoľčianky, Trnava, Trávnica, Vrábľe*);

d) kalwarie położone wewnątrz lub na skraju miejscowości w pobliżu cmentarzy (np. *Hontianske Nemce, Smolenice, Stará Turá, Šaštín – Stráže, Tešedíkovo, Trstín*);

e) kalwarie położone w centrum miejscowości przy placu lub skrzyżowaniu (np. *Dolné Dubové, Hodruša – Hámre, Mostová, Starý Tekov, Zlaté Moravce I*);

f) kalwarie na wyspach – *Námestovo-Slanica* – szczególny typ kalwarii utworzonej po zbudowaniu zapory.

Kalwarie można również analizować z punktu widzenia ikonograficznego. Ciekawą kwestią jest liczba stacji drogi krzyżowej. Początkowo liczyła ona siedem stacji, zgodnie ze wzorem jaki stanowiła Droga Krzyżowa w Vienne (np. *Trnava-Modranka, Bańska Bystrzyca-Špania Dolina, Spišská Kapitula-Sivá Brada, Skalka nad Váhom*). Z czasem pojawiły się inne rozwiązania, nie nawiązujące do wzoru z Vienne (Čičo i in. 2002). Pojawiła się tendencja do zakładania kalwarii w terenie pagórkowatym. Kanonem stała się kalwaria utworzona przez grupę Ukrzyżowania z jednym lub trzema krzyżami. Często stanowiła ona załączek założenie sakralnego rozbudowa-

4. A CLASSIFICATION OF CALVARIES AND STATIONS OF THE CROSS

The diversity of calvaries is peculiar to Slovakia and this has been caused by several factors (physical-geographic, urban-morphological, historical, etc.). Considered locationally several types can be distinguished:

a) calvaries on the peripheries of cities and villages situated on slopes or natural elevations – the most frequent case (e.g. *Andovce, Banská Bystrica, Banská Štiavnica, Bardejov, Bojnice, Detva, Dol'any, Dubnica nad Váhom, Humenné, Kláštor pod Znievom, Košice, Kremnica, Marianka, Modrý Kameň, Nitra, Nová Baňa, Považská Bystrica, Prešov, Rožňava, Ružomberok, Senohrad, Skalka nad Váhom, Spišská Kapitula, Šahy, Topoľčany, Zákamenné*);

b) calvaries in inner or peripheral locations on artificial elevations (e.g. *Báč, Diakovce, Nové Zámky, Špačince*);

c) calvaries in the inner parts of towns near a parish or other church (e.g. *Bruty, Čadca, Dechtice, Chtelnica, Komárno, Malacky, Nové Mesto nad Váhom, Salka, Senec, Sokolovce, Topoľčianky, Trnava, Trávnica, Vrábľe*);

d) calvaries in the inner or peripheral locations near cemeteries (e.g. *Hontianske Nemce, Smolenice, Stará Turá, Šaštín-Stráže, Tešedíkovo, Trstín*);

e) calvaries in central locations on squares or near crossroads (e.g. *Dolné Dubové, Hodruša-Hámre, Mostová, Starý Tekov, Zlaté Moravce I*);

f) calvaries on islands – *Námestovo Slanica* – a special case of a calvary on an island as a result of the construction of a dam.

An iconographic perspective gives an alternative view. The number of stations is a very interesting feature, initially seven stations of the cross dominated inspired by the *Via dolorosa* at Vienne (e.g. *Trnava-Modranka, Banská Bystrica – Špania Dolina, Spišská Kapitula, Sivá Brada* and *Skalka nad Váhom*) but later other models appeared independently from the Vienne pattern (Čičo *et al.* 2002, p. 25). There has been a shift to calvaries situated in hilly terrain. A calvary should have a crucifixion group

nego w późniejszym okresie (np. Skalka nad Váhom, Bańska Bystrzyca, Prešov). Do końca wieku XVIII utrzymał się model drogi krzyżowej z siedmioma stacjami, z których każda reprezentowała jeden z epizodów Męki Pańskiej. Grupa Ukrzyżowania niekiedy była traktowana jako jedna z siedmiu stacji (np. Bojnice, Červený Kameň) lub też stanowiła odrębną część (np. Kláštor pod Znievom, Komárno, Rožňava, Staré Hory). W XIX i XX w. rozpowszechniły się drogi krzyżowe z 14 stacjami (Čičo i in. 2002). Z punktu widzenia ikonograficznego wyróżnić można następujące typy kalwarii (Čičo i in. 2002).

a) zespoły ze stacjami drogi na Kalwarię – w większości zniszczone lub niepełne, np. Bratislava, Trnava–Modranka, Spišská Kapitula–Sivá Brada, Bańska Bystrzyca–Špania Dolina, Červený Kameň, Rožňava, Štiavnické Bane–Horná Roveň;

b) zespoły ze stacjami drogi krzyżowej – np. Biňa, Bobrov, Bruty, Kráľová nad Váhom, Marianka, Matiašovce, Salka, Senec, Skalka nad Váhom, Snina, Trávnica, Trstín;

c) grupy Ukrzyżowania z trzema lub czterema postaciami ludzkimi – Čachtice, Čadca, Hronovce, Malé Dvorníky, Modra, Mostová, Nitra–Dražovce, Nitrianska Blatnica, Nové Mesto nad Váhom, Sokolovce, Starý Tekov, Štúrovo, Voderady, Zlaté Moravce;

d) grupy Ukrzyżowania z pięcioma lub więcej postaciami ludzkimi – Gajary, Hodruša–Hámre, Komjatice, Malacky, Nový Život–Eliášovce, Skalica, Trnava, Vrábľe;

e) zespoły zwieńczone kaplicą lub kościołem – Bańska Bystrzyca, Banská Štiavnica, Bardejov, Bojnice, Detva, Hliník nad Hronom, Hlohovec, Kláštor pod Znievom, Kremnica, Koszyce, Modrý Kameň, Námestovo–Slanica, Nitrianske Pravno–Solka, Nová Baňa, Nové Zámky, Oščadnica, Prešov, Rajecká Lesná, Ružomberok, Smolenice, Stará Turá, Topoľčany, Topoľčianky, Zákamenné.

5. KALWARIE I DROGI KRZYŻOWE JAKO MIEJSCA PIELGRZYMOWANIA

Większość wymienionych powyżej miejsc jest wykorzystywana do nabożeństw w czasie różnych świąt religijnych lub w sezonie letnim. Tylko nieliczne spośród nich stanowią cele pielgrzymek. Załedwie 39 kalwarii i dróg krzyżowych funkcjonuje

with either one or three crosses, often representing the first *stadium* (e.g. in *Skalka nad Váhom*, *Banská Bystrica* and *Prešov*). The number of stations persisted at seven throughout the 18th c. each station relating to episodes from the Passion story. The difference was whether the crucifixion group formed a part of the seven stations (e.g. *Bojnice* and *Červený Kameň*) or whether it was not counted (e.g. *Kláštor pod Znievom*, *Komárno*, *Rožňava* and *Staré Hory*). In the 19th and 20th c. calvaries with fourteen stations dominated (Čičo *et al.* 2002). From the iconographical standpoint Čičo *et al.* 2002 distinguished several types:

a) with stations of the calvary journey – mostly dilapidated or disrupted complexes (e.g. *Bratislava*, *Trnava-Modranka*, *Spišská Kapitula – Sivá Brada*, *Banská Bystrica – Špania Dolina*, *Červený Kameň*, *Rožňava*, *Štiavnické Bane-Horná Roveň*);

b) with stations of the cross – e.g. *Biňa*, *Bobrov*, *Bruty*, *Kráľová nad Váhom*, *Marianka*, *Matiašovce*, *Salka*, *Senec*, *Skalka nad Váhom*, *Snina*, *Trávnica*, *Trstín*;

c) a crucifixion with three or four figures – *Čachtice*, *Čadca*, *Hronovce*, *Malé Dvorníky*, *Modra*, *Mostová*, *Nitra-Dražovce*, *Nitrianska Blatnica*, *Nové Mesto nad Váhom*, *Sokolovce*, *Starý Tekov*, *Štúrovo*, *Voderady*, *Zlaté Moravce*;

d) a crucifixion with five and more figures – *Gajary*, *Hodruša-Hámre*, *Komjatice*, *Malacky*, *Nový Život-Eliášovce*, *Skalica*, *Trnava*, *Vrábľe*;

f) finishing with a chapel or church – *Banská Bystrica*, *Banská Štiavnica*, *Bardejov*, *Bojnice*, *Detva*, *Hliník nad Hronom*, *Hlohovec*, *Kláštor pod Znievom*, *Kremnica*, *Košice*, *Modrý Kameň*, *Námestovo-Slanica*, *Nitrianske Pravno-Solka*, *Nová Baňa*, *Nové Zámky*, *Oščadnica*, *Prešov*, *Rajecká Lesná*, *Ružomberok*, *Smolenice*, *Stará Turá*, *Topoľčany*, *Topoľčianky*, *Zákamenné*.

5. CALVARIES AND STATIONS OF THE CROSS AS PILGRIMAGE CENTRES

The majority of the centres are used for religious services during various festivals, holy days or during the summer season.

jako miejsca pielgrzymek, co stanowi 34,5% wszystkich obiektów (rys. 1).

Miejscowości pielgrzymkowe różnią się pod względem rangi. Liczba pielgrzymów oraz zasięg przestrzenny ich napływu określa znaczenie miejscowości pielgrzymkowej. Biorąc pod uwagę rangę, możemy wyróżnić trzy kategorie miejscowości pielgrzymkowych w Słowacji:

a) miejscowości pielgrzymkowe o znaczeniu lokalnym – do tej kategorii zalicza się większość miejsc związanych z kalwariami i drogami krzyżowymi – Banská Štiavnica, Bardejov, Bobrov, Doľany, Dolné Orešany, Dubnica nad Váhom, Hliník nad Hronom, Hlohovec, Hronský Beňadik, Hrušov, Humenné, Kláštor pod Znievom, Kozsycy, Modrý Kameň, Nitrianska Blatnica, Nitrianske Pravno-Solka, Nová Baňa, Oščadnica, Predajná, Prešov, Skalka nad Váhom, Sokolovce, Stará Turá, Strekov, Topoľčany, Topoľčianky, Trnava-Modranka, Trstín, Veľké Uherce, Višňové, Vráble, Zákamenné i Zlaté Moravce;

b) miejscowości pielgrzymkowe o znaczeniu regionalnym (diecezjalnym) – Marianka, Rajecká Lesná i Trnava;

c) miejscowości pielgrzymkowe o znaczeniu krajowym – Nitra, Staré Hory i Šaštín-Stráže, jednakże tylko w przypadku Nitry kalwaria stanowi główny cel pielgrzymek. W dwóch pozostałych miejscowościach pielgrzymki związane są z kultem maryjnym, a nawiedzenie kalwarii jest jedynie dodatkowym elementem pielgrzymki.

Nitra położona jest na styku Niziny Naddunajskiej i pasma górskiego Trábeč. Głównym celem pielgrzymek jest kalwaria w Nitrze z kościołem pielgrzymkowym pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny. Począwszy od XVIII w. miejsce to było celem pielgrzymek z terenu całego miasta. Obecnie pielgrzymki organizowane są z okazji święta Wniebowzięcia oraz święta Narodzenia Najświętszej Maryi Panny. Szczególne znaczenie ma ogólnokrajowa pielgrzymka młodych. Stare Hory leżą 15 km na północ od Bańskiej Bystrzycy w pasmie Gór Starohorskich. Tradycje pielgrzymkowe sięgają tu XV stulecia, kiedy to miało miejsce objawienie Maryi przy nowo powstałym źródle o nazwie Studnicka, na wschód od kościoła parafialnego. W głównym kościele pielgrzymkowym pod wezwaniem Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny w ołtarzu głównym znajduje się figura Madonny Starohorskiej. Największą liczbę pielgrzymów odwiedzających sanktuarium w ciągu jednego dnia zarejestrowano 7 maja 1994 r. – wyniosła ona

Only a small number are places of pilgrimage. Overall 39 calvaries and stations of the cross function as pilgrimage centres – 34.5% of the total (fig. 1).

Pilgrimage centres are distinguished by their position in the hierarchy. The number of pilgrims who take part and the catchment area from which the pilgrims come determines the importance of a pilgrimage centre. According to their importance Slovak pilgrimage centres can be divided into three categories (MATLOVIĆ 2001 b):

a) pilgrimage centre of local importance – the majority are pilgrimage centres connected with calvaries and stations of the cross – *Banská Štiavnica, Bardejov, Bobrov, Doľany, Dolné Orešany, Dubnica nad Váhom, Hliník nad Hronom, Hlohovec, Hronský Beňadik, Hrušov, Humenné, Kláštor pod Znievom, Košice, Modrý Kameň, Nitrianska Blatnica, Nitrianske Pravno-Solka, Nová Baňa, Oščadnica, Predajná, Prešov, Skalka nad Váhom, Sokolovce, Stará Turá, Strekov, Topoľčany, Topoľčianky, Trnava-Modranka, Trstín, Veľké Uherce, Višňové, Vráble, Zákamenné, Zlaté Moravce;*

b) pilgrimage centres of regional (diocesan) importance – *Marianka, Rajecká Lesná and Trnava;*

c) pilgrimage centres of national importance – *Nitra, Staré Hory and Šaštín-Stráže.* However, only in the case of Nitra is the main aim of the pilgrimage the calvary. In the other two cases the pilgrimages are connected with the cult of the Virgin Mary and the visit to the calvary might only be an accompanying event.

Nitra is situated where the Podunajská Lowland meets the Trábeč Mountains and the main pilgrimage centre is the Nitra calvary where the pilgrimage church is consecrated to the *Assumption of the Blessed Virgin Mary.* Since the 18th c. there has been a regular citywide pilgrimage there and nowadays pilgrimages are held on the feasts of the *Assumption of the Blessed Virgin Mary* and the *Nativity of the Blessed Virgin Mary.*

The nationwide pilgrimage of the young has a special meaning and Staré Hory lies 15 km north of Banská Bystrica in the Starohorské Mountains. Pilgrimage traditions are rooted in the 15th c. When the

Rys. 1. Rozmieszczenie kalwarii i dróg krzyżowych w Słowacji

Fig. 1. Location of the calvaries and stations of the cross in Slovakia

25 tys. (ČUKA 1998, s. 101). Przybyli oni w większości z powiatu Ružomberok i Bańska Bystrzyca, spora część także z regionów Nitra i Prešov. Šaštín–Stráže leży na styku Niziny Borskiej i Wzgórz Chvojnickich, 18 km na zachód od Senicy. Tradycja pielgrzymowania wiąże się tu z figurą Matki Boskiej Bolesnej, którą ufundowała Angelica Bakičová w 1564 r. jako wyraz wdzięczności za uratowanie i poprawę małżeństwa. Na większą skalę pielgrzymki do tego miejsca zaczęły być organizowane w XVIII w. po kilku cudownych uzdrowieniach przypisywanych działaniu figurki. W XVIII stuleciu powstała bazylika Matki Boskiej Bolesnej oraz Klasztor paulinów. Obecnie zespół ten znajduje się w rękach salezjanów. Największe pielgrzymki organizowane są z okazji święta Matki Boskiej Bolesnej, oraz w okresie od maja do września. Pielgrzymki do Šaštín–Stráže mają szczególne znaczenie, jako że Matka Boska Bolesna jest patronką Słowacji.

6. WNIOSKI

Z przeprowadzonej analizy widać, że powstawanie kalwarii i dróg krzyżowych w Słowacji było opóźnione w stosunku do zachodnich i północnych sąsiadów. O ile w XVII i XVIII w. Zakładano przeważnie zespoły kalwaryjne, to w wieku XIX i XX większego znaczenia nabrały drogi krzyżowe. Z punktu widzenia rozmieszczenia w przestrzeni, jak można przewidzieć, największe nagromadzenie kalwarii i dróg krzyżowych występuje w południowo-zachodniej Słowacji. Jedyne jedna trzecia spośród tych obiektów pełni funkcję miejsc pielgrzymkowych, z czego 84,6% ma tylko lokalne znaczenie. Trzy miejscowości mają rangę ogólnokrajową, przy czym w dwóch z nich funkcja pielgrzymkowa nie jest bezpośrednio związana z kalwariami. Można zatem stwierdzić, że kalwarie i drogi krzyżowe mają niewielkie znaczenie jako czynniki determinujące występowanie i rozwój turystyki religijnej w Słowacji. Znaczące ośrodki pielgrzymkowe wiążą się głównie z kultem maryjnym. Należą do nich zarówno tradycyjne centra maryjne jak Levoča, Gaboltov, L'utina, Zvolen, jak i nowe miejscowości związane z niedawnymi objawieniami, w większości jeszcze nie uznanymi oficjalnie przez Kościół (np. Turzovka, Dechtice i Litma-

founding event was a revelation of the Virgin Mary near the spring of Studnička, east of the parish church. The main pilgrimage church is consecrated to the *Visitation of the Blessed Virgin Mary* and on the main altar there is a statue of the Starohorska Virgin Mary. Pilgrimages are held on Pentecost and the Sunday following the festival of the *Visitation of the Blessed Virgin Mary*. The greatest number of pilgrims on one day was registered on May 7, 1994, when 25,000 believers came (ČUKA 1998, p. 101) mostly from the Ružomberok and Banská Bystrica districts, but also from the Nitra and Prešov regions.

Šaštín–Stráže is situated at the border of the Borska Lowland and the Chvojnická Hills, 18 km west of the town of Senica. The motivation for its pilgrimage tradition is the statue of the *Lady of Sorrows* from the year 1564 sculpted on the initiative of Angelika Bakičová in gratitude for the saving her marriage. Pilgrimages have been organised much more widely since the 18th c. when some miraculous healings were ascribed to the statue. In the 18th c. the *Lady of Sorrows* Basilica and a Pauline monastery were erected and today the complex is managed by the Salesians. The main pilgrimage is held on the *Feast of the Lady of Sorrows* otherwise they are held from May to September. Pilgrimages to Šaštín have gained nationwide importance since the *Lady of Sorrows* is the patroness of Slovakia.

6. CONCLUSION

The analysis of calvaries and stations of the cross in Slovakia has shown that their development was later than in its western and northern neighbours. In the 17th and 18th c. the erection of calvaries and their stages dominated, and in the 19th and 20th c. the stations of the cross played a significant role. From the spatial point of view it is possible to expect a certain concentration in south western Slovakia. Only one-third are pilgrimage centres for religious tourism and 84.6% are only of local importance. Three centres have nationwide importance, though in two the calvaries are not directly connected with

nová). Kalvarie i drogi krzyżowe mogą być wykorzystywane, poza lokalnymi uroczystościami religijnymi, także w turystyce krajoznawczej. Dotyczy to zwłaszcza obiektów położonych na wzniesieniach na obrzeżach miejscowości, stanowią one bowiem znakomite punkty widokowe, co jak dotychczas nie zostało w dostatecznym stopniu docenione przez przewodników turystycznych.

the pilgrimage. Thus it is possible to draw the conclusion that the importance of calvaries and stations of the cross as destinations for the development of religious tourism in Slovakia is rather low. To a greater degree significant pilgrimage destinations are connected to the cult of the Virgin Mary, either to some traditional Marian pilgrimage centre e.g. *Levoča, Gaboltov, L'utina* or *Zvolen* or new centres connected with recent revelations (e.g. *Turzovka, Dechtice* and *Litmanová*) mostly not yet accepted ecclesiastically. The tourism potential of calvaries and stations of the cross, besides local festivals, might be for city tourism, especially those situated on high ground on the town periphery. In this case calvaries present outstanding observation points which has not been fully appreciated by the guides yet.

BIBLIOGRAFIA – BIBLIOGRAPHY

- ČIČO M., 1992, *Kalvarienberge in der Slowakei*, [w:] W. Brunner et al., *Calvaria. Tod und Leben*. Graz, s. 173–191.
- ČIČO M. et al., 2002, *Kalvárie a krížové cesty na Slovensku*, Pamiatkový ústav, Bratislava.
- ČUKA P., 1998, *Analiza geograficna ošrodka pielgrzymkowego Staré Hory (w Górach Starohorských w Środkowej Słowacji)*, „Peregrinus Cracoviensis”, nr 6, s. 99–110.
- FEKETE Š., 1947, *Vznik, rozloženie a význam slovenských pútnických miest. (Príspevok ku kultúrnej geografii Slovenska)*, „Národopisný Sborník”, no 8, s. 125–144.
- HANUS L., 1995, *Kostol jako symbol*, Lúč, Bratislava.
- JACKOWSKI A., 1991, *Zarys geografii pielgrzymek*, „Zeszyty Naukowe UJ”, Prace Geograficzne, z. 85.
- JACKOWSKI A., 2003, *Święta przestrzeń świata. Podstawy geografii religii*, Wyd. UJ, Kraków, ss. 268.
- JACKOWSKI A., SOLJAN I., BILSKA-WODWCKA E., 1999, *Religie świata. Szlaki pielgrzymkowe*, [w:] *Wielka encyklopedia geografii świata*, t. XV, Kurpisz, Poznań.
- LISZEWSKI S., 2000, *Pilgrimages or Religious Tourism? „Peregrinus Cracoviensis”*, nr 10, s. 47–53.
- MARIOT P., 1983, *Geografia cestovného ruchu*, Veda, Bratislava.
- MATLOVIČ R., 2001a, *Pútnické miesta ako perspektívne lokality cestovného ruchu na Slovensku*, [w:] Gúčik, M. (red.), *Kultúra a cestovný ruch*, EF UMB, Banská Bystrica, s. 92–95.
- MATLOVIČ R., 2001b, *Geografia religii. Náčrt problematiky*, FHPV PU, Prešov.
- MATLOVIČ R., 2003, *Geographical Aspects of Religious Diversity in Slovakia at the Beginning of the Third Millennium*, „Peregrinus Cracoviensis”, nr 13, s. 35–53.